

צביקה שטרנפלד - הפינה הצרפתית

ז'ק פרוור

הילדים האוהבים

שְׁעוּנִים עַל דְּלֹתוֹת הַלְּיָלָה
הַיְלָדִים הָאוֹהֲבִים מִתְנַשְּׁקִים בְּעֵמִידָה
וְעוֹבְרֵי הָאֶרֶץ הַחוֹלְפִים מְצַיְעִים עֲלֵיהֶם
אֶבֶל הַיְלָדִים הָאוֹהֲבִים
לֹא נִמְצְאִים שָׁם לְמַעַן אִישׁ
וְנֶקֶד צֶלֶם
שְׁרוּעֵד בְּלֵילָה
מְעוֹרֵר אֶת זַעֲמָם שֶׁל עוֹבְרֵי הָאֶרֶץ
אֶת זַעֲמָם אֶת הַבּוֹז שֶׁלֵּהֶם אֶת צְחוֹקָם וְקִנְיָתָם
הַיְלָדִים הָאוֹהֲבִים לֹא נִמְצְאִים שָׁם לְמַעַן אִישׁ
הֵם הֵרַחֵק מֵעֶבֶר לְלֵילָה
גְבוּהַ מֵהַיּוֹם
בְּבִהֲרוֹת הַמְסַנְנֶרֶת שֶׁל אֲהַבְתֶּם הָרִאשׁוֹנָה.

ז'ק פרוור (Jacques Prévert) 1900-1977. משורר, מחזאי, פזמונאי ותסריטאי; הוא האיש שהעניק לעולם שירים המחליקים לנשמה כאילו התגוררו בה מאז ומתמיד.

השלמים והמושגים של העובר בבטן האם: "ישם בין הרגליים/ רואים/ הנה הבלבל החמוד/ גבר/ והנה הידיים/... והנה הרגליים" וכמו בקטלוג, נמנות מערכות הגוף כולן עד לסיומו של השיר, הנוטש, כבודך אגב, את המערכות הגופניות הפיזיות הנראות לעין, ומורה על ה'מצפון' באומרו: "הנה המצפון. רואים? נקי" (שם, עמ' 3-92); סיום השיר הופך את השיר מתיאור נאיבי של שלמות איברי התינוק, לשיר פוליטי המציב אתגר בפני ההורים, לגרל ילד שמצפוניו יישאר "נקי" גם בבגרותו. שיר מתהפך נוסף הוא 'האדם המורד' הסוקר לכל אורכו פעולות מרד שונות בסמכות גבוהה: "הילד אמר לאמו בכבי את לא מחליטה עליה התלמיד אמר למורה מי את בכלל שתגידי לי מה לעשות/ הנהג אמר לשוטר [...] העובר אמר למנהל [...]". (עמ' 108); הטור המסיים את השיר שובר את עקרון המרד שהודגש באמצעות המבנה הקטלוגי: "החייל הרכין ראשו ואמר כן המפקד" (שם); טור זה מאלץ את קוראי השיר לקרוא אותו בשנית, תוך ערעור ובריקה מחדש של ערך הצייתנות הצבאית שהוא כה מרכזי בחברה הישראלית. מול מפלצות החיים המתוארות בשירים, מציג הדובר, בסיומו, עמדה אופטימית זוהרה-זעירה. האקט האינטימי בין גבר ואשה, במרחב הביתי, נושא פוטנציאל של שיכון חרדות החיים, הרגעותם, ואולי גם מניעת 'סוף העולם'. כך בחרו פז לסיים את ספר שיריו הראשון: "בחדר אחורית נסתרת/ ינסו איש ואשה להספיק/ מעשה אחרון של אהבה/ ואולי סוף העולם לא יהיה/ סוף העולם".

רשימת מקורות:

אלתרמן, 'שיר משמר' בתוך: חגיגת קין, מחברות לספרות, 1965
וילק, י', 'תן למילים', בתוך: תת ההכרה נפתחת כמו מניפה, הקיבוץ המאוחד, 1992
וילטיר, מ', 'מוג-אוור' בתוך: קיצור שנות השישים, סימן קריאה, 1984
סומק, ר', '4' עצות לילדה ורקדת', בתוך: מחזרת החלב, זמורה, ביתן, 2005

מבט [...] / מהלכים כך רעבים [...] נשפכים על מדרכות לבך" (עמ' 36); בשני השירים מצהירים הדוברים על אהבתם לעיר-אשה בעולה, חרופה ומשומשת. כך וילטיר: "מוג האוויר האהוב עלי בעולם/ [...] של תל אביב בליל חורף/ [...] עשו נא חסד עם העיר הזאת, אמרו מילה חמה אליה" (שם); ופז: "תל אביב האוהבת/ [...] זרקי את המסכה, בשבילי החיוך שלך/ הוא היפה ביותר בעולם" (שם).

נושא ייחודי לפז, נושא שכמעט אינו מופיע בשירה העברית, הוא המרחב הכיתתי חינוכי, שבו נתונים תלמיד ומורה, הורה מבוגר המתבונן במרחב הלמידה של ילדו; בשירים שונים, בשלושה מתוך ארבעה שערי הספר, משמש הדובר, לחליפין, בכל אחד מהתפקידים. כתלמיד צעיר הוא חש בלתי נראה לעיני סובביו, מצב שביטוי הפואטי הוא בהעלמת האני, בויתור על קולו המדבר תוך המרתו ב'הוא'. כך, בשיר 'מחר אולי' בשער הראשון: "אף אחד לא ראה אותך/ בהפסקה הרביעית לו מסטיק לשיער/ והבושה ירדה אֶתוּ במדרגות/ כשיצא להתלסף בגרדות החצר" (עמ' 13); המילים שיש ללמוד לקרוא אותן נתפסות בעיני הילד כ'מפלצות המילים' שיש לברוח מהן. מחזור השירים 'חינוך אפור' בשער השלישי מתאר את הדיאלקטיקה רבת הפנים שבהוויה הבית-ספרית. כך דמות המנהל: "עומד בשער בחיוך מזוקר/ מברך לשלום את הילדים// אחר כך במשרד שמוט על שולחנו/ בודק אופציות לפרישה מוקדמת" (עמ' 86). השיר היפה 'המורה' משקף את יחסו של פז למקצועו כמורה לספרות בכיתת תיכון, דרך מטפורת רב החובל: "משיט ספינת ילדים/ משגיח שדעתם לא תשקע/ אחרי המבחן קופץ למים/ לחפש ניצולים" (שם); בלשון רשמית וקצרה, ללא כל הסבר ונימוק, מתאר פז, דרך יעדי הנסיעות, את השקפת העולם הפוליטית המוכתבת למורי בית הספר ותלמידיו: "לנסוע לפולין - כן/ לנסוע לביילעץ - לא" (עמ' 88).

ישראל, הגינות ואחריות כלפי האחר הן תכונות ערך מרכזיות המתממשות בנושאי השירים ובפואטיקה של פז, והן ניכרות היטב בשירים שבהם הדובר הוא אב או מורה המנסה להעניק ערכים אלו לילדיו ותלמידיו. כך בשיר 'משאלה אחת', כאשר פונה הבן המאושר לאביו: "תראה אבא תפסתי דג", משאלת לבו האחת של הדובר, האב המוטריד (לאחר שהרג החזר למים במצוותו) היא: "שישחה עוד קצת/ ויתן לילד שלי לחיות" (שם, עמ' 66); כך גם בשיר 'פיגוע', בעוד המורה מתמהמה בתשובה לתלמידיו על מחשבותיו בעקבות 'פיגוע', ובכיתה "מתחילות צעקות ושצריך להרוג" (עמ' 101), הדובר-מורה מתבונן בתלמידיו באהבה, בהבנה ובאחריות: "אני חושב שהתלמידים שלי/ כמו אבן, סכין, בקבוק תבערה, קליע, פגז/ לא יודעים מה הם חושבים על הפיגוע// אחר כך הם חוזרים בטבעיות/ אל ההיסטוריה של השכחה/ ואל המתמטיקה של ההרחקה// ואל חקלאות פשוטה/ של טפטפות דם/ להשקיית השנאה" (שם); קריאה חוזרת של השיר מבחירה את הזיקה בין ה'פיגוע' האומני שמחוץ לחדר הכיתה, לבין ה'פיגוע' התודעתי שבתוכו. ה'פיגוע' העיקרי המתואר בשיר הוא במה שלא נלמד ולא נידון במרחב הבית ספר, ומשום כך נותרת ההווה הישראלית מרממת ומייצרת שנהא. האחריות כלפי האחר ניכרת גם בהתבוננות באנשי השוליים במרחב העירוני, בשירים 'איש רחוב', 'קבצן' ו'על המדרכה'. היושרה הפואטית ניכרת בדיוק ובשפה הדיבורית-נוירית שבה בחרו פז לתאר את מפלצות חייו, תוך שהוא מקפיד בתוקף להימנע מייפיות הלשון ומהגבהתה, גם כאשר הוא משתמש בדימויים או במטפורות.

חלק ניכר מהשירים בנוי על עיקרון ה"שיר המתהפך", כך יוצר השיר קטלוג של מראות, הנובעים בדרך ההיגיון זה מזה, כשטור השיר האחרון יוצר היפוך בלתי צפוי ומאלץ את הקורא לקרוא שוב את השיר ולגבש הבנה מורכבת יותר. כך למשל בשיר 'סקירת מערכות', הפותח את השער הרביעי, נשמע קולו של רופא, המפרט בפני זוג הורים את חלקי גופו